

Віктор АНДРУЩЕНКО

доктор філософських наук, професор,
академік НАПН України,
член-кореспондент НАН України,
ректор Національного педагогічного
університету імені М. П. Драгоманова,
Президент асоціації ректорів педагогічних
університетів Європи, головний редактор
часопису (м. Київ)

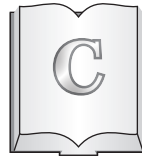
Ключові слова: людина, освіта, культура,
норма, закон, ідеологія.

Створення нормативно-правової бази освіти є одним з ключових напрямів її модернізації відповідно до викликів епохи, реалізацією європейського вектору розвитку; першочерговим у цьому контексті є визначення того «духу законів» – своєрідної ідеології законотворення, за якою мають конструюватись основні норми та положення; автор визначає два основних джерела, які формують цю ідеологію: 1) національна ідея українського державотворення; 2) європейський характер розвитку освіти. У їх поєднанні (через вираження в загальних нормах) має розгортатися процес законотворення в галузі освіти.

УДК 17.022.1:37.03

**ІДЕОЛОГІЧНІ
ЗАСАДИ
СУЧАСНОГО
ЗАКОНОТВОРЕННЯ
В ГАЛУЗІ ОСВІТИ**

© Андрущенко В., 2016

Створення нових законів, які б врегульовували відносини суб'єктів освітнього процесу і спонукали жити за законами, є чи не головною передумовою нашого входження у європейський освітній простір. Основні підходи до сучасного законотворення у галузі освіти визначені Декларацією про державний суверенітет України 1990 року; Актом проголошення незалежності 1991 року та документами, які утверджують європейський вибір України як стратегічний курс розвитку держави і суспільства. У їх основі – тисячолітні традиції державотворення в Україні, цінності національної культури, національна ідея як вираз корінного прагнення українців до свободи. Розгорнуті й закріплені Конституцією України такі експектації, як «створення демократичного суспільства», «всебічне забезпечення прав і свобод людини», «шанування національних прав усіх народів», «повноцінний політичний, економічний, соціальний і духовний розвиток народу України», «побудова

правової держави» розглядаються нами як *перша складова* ідеології українського законотворчого процесу загалом, освітянських законів зокрема.

Підписання Україною Лісабонської та Болонської конвенцій є яскравим виявом орієнтації української освіти на європейські стандарти та принципи. Основними з них є демократія і права людини, миролюбство й екологічна безпека, толерантність і солідарність. Означені цінності формують *другу складову* ідеології українського законотворення в галузі освіти.

Оптимальне поєднання обумовлених цими потоками духовних домінант якраз і створює ту ідеологічну платформу, той унікальний «дух законів» (Ш. Монтеск'є), на якому розгортається законотворча практика в галузі української освіти в трансформаційний період.

Ідеологія поєднання національного і європейського в освітянських законах вимагає, з одного боку, глибокого освоєння національного освітянського досвіду, з іншого – узагальненого бачення європейських едукологічних традицій, особливостей їх переломлення в різноманітних системах освіти країн європейського простору.

Духовний стрижень традиції – українська національна ідея сьогодні постає як провідна ідеологічна домінанта державотворення. Провідною вона є і в системі освіти. Саме тому правове поле освіти, яке створюється, має розгортатись на безпосередньому підґрунті української національної ідеї, зінтегрованої з загальноцивілізаційними духовними орієнтаціями, фундаментальними цінностями.

Означені духовні потоки, синтезовані в єдине ціле, створюють унікальне ідеологічне підґрунтя для формування нормативно-правового поля освіти як демократичної, інтегрованої в європейський і світовий освітній простір, відкритої й толерантної системи, що базується на національних традиціях і загальнолюдських фундаментальних цінностях, відповідає ринковим перетворенням і нагальним потребам практики.

Ця ідеологія індукує дух законів, висхідна норма яких обумовлює центральне місце людини як найвищої, непорушної, самодостатньої цінності. *Пріоритет людини* (людиноцентризм (В. Кремень)) в освіті має стати, таким чином, першою і водночас парадигмальною нормою закону, утвердитись як ідейний стрижень нормативно-правового поля освіти взагалі.

Зрозуміло, людина в освіті, як і в житті, є цінністю конкретною. Це – дитина і мати, учень і вчитель, вихованець і вихователь, неповторна індивідуальність і громадянин, особистість і водночас представник нації, держави, тієї чи іншої соціальної групи зі всіма суспільними й життєво-побутовими потребами та інтересами. Увійшовши в систему освіти, вона сподівається не лише на отримання знання, але й на соціальний захист, а ще більше – на ставлення до себе як особистості.

Тоталітарні системи останнє ігнорують, принижують, нівелюють; демократичні – розвивають, піднімають, зміцнюють.

Першою і головною вимогою нового нормативно-правового поля української освіти має стати норма закону, яка забезпечує її *особистісну*, узгоджену із загальноцивілізаційними тенденціями розвитку людства у XXI столітті орієнтацію, ставлення до людини як особистості; другою – та, що відтворює *демократизм* системи, забезпечує її відкритість і водночас повну реалізацію вільного самовияву особистості.

Синтезуючою категорією сучасного нормативно-правового поля освіти має стати відповідна природі української людини загальнонаціональна державотворча культурно-історична орієнтація, демократизм і особистісна спрямованість якої підтверджується всім ходом суспільно-історичного розвитку. Саме тому глибинною основою, своєрідним синтезуючим стрижнем «духу закону» української освіти XXI століття має стати *українська національна ідея державотворення*.

У загальному плані національна ідея – це духовна першооснова, внутрішній чинник інтеграції й джерело розвитку нації.

Через її усвідомлення відбувається самоусвідомлення нацією сенсу свого буття, своєї унікальності серед інших народів, мети існування, покликання, перспективи поступу, стратегічних і тактичних інтересів. Національна ідея об'єднує народ у націю, спонукає до практичних дій у самореалізації, об'єднанні в державу. Вона пронизує все суспільно-політичне й соціокультурне буття народу, становить той духовний стрижень, з якого виходять і в який заглиблюються (повертаються) всі його ментальні характеристики.

Сформоване на ідеології державотворення, фундаментальних цінностях і національній ідеї, нормативно-правове поле освіти є саме тією абеткою її функціонування й розвитку, яка забезпечує вільне зростання особистості (здобуття знань, виховання, професійне становлення) згідно з загальноцивілізаційними і водночас з внутрішніми особливостями її ества, ментальними характеристиками.

Не менш важливою є й ідеологічна настанова на *демократизацію* правового поля освіти. Закони, що регулюють відносини в освітянській галузі, повинні бути демократичними, тобто спонукати до творчості, вибору моделей і технологій навчання і виховання, сприяти самовизначенню учасників навчально-виховного процесу – вчителя і учня – не як сліпих виконавців певної часткової функції, а як особистостей у всій повноті сприйняття і відтворення життя.

Демократія в буквальному розумінні означає народовладдя, участь народу в управлінні державою. Рівень демократії визначається можливостями реалізації політичних свобод і рівноправності громадян. Стосовно освіти поняття демократії розглядається як реальне використання всіма суб'єктами освітянського процесу демократичних прав і свобод щодо здобуття повноцінної освіти, можливість їхньої участі в організації і управлінні освітянськими справами, загальному використанні широких можливостей власного вибору. Логіка розвитку освітянського закону повинна розгортатись в цьому контек-

сті як розширення прав і свобод особистості в освіті, якомога ширшого впровадження правових механізмів саморегуляції та самоуправління.

Батьки і діти, вчителі й учні не повинні бути пасивними носіями тих чи інших освітянських функцій, а тим більше – залежати від свавілля адміністрації. Нові закони мають викоринити свавілля як антиосвітянський, правонеприйнятний факт і разом мають розвивати ініціативу й активність, спонукати пошук і впровадження нового, заохочувати творчість. Принциповим при цьому є положення про те, що останнє не може бути обмежене нічим іншим, окрім закону. Як писав Вольтер, «свобода полягає лише в тому, щоб залежати лише від закону».

Нове освітянське законодавство надалі утверджуватиметься як *ринково спрямоване*. Воно орієнтує розвиток галузі в парадигмальній площині ринкових відносин, охоплюючи при цьому як зміст навчання, так і форми організації та управління навчально-виховними процесами.

Як відомо, ринок – це особиста відповідальність, опора на власні сили, довіра до власного розуму й широка мобільність особистості під час прийняття рішення, вибору варіантів реалізації власних можливостей у всіх сферах суспільного виробництва. Ринкові орієнтації особистості формуються життєвою практикою; її цілеспрямованість забезпечує освіта. Зрозуміло, щоб виконати означену функцію, вона (освіта) повинна бути ринково-орієнтованою, а це, своєю чергою, знову ж таки, залежить від законів. Ринкова спрямованість освітянських законів постає як загальна вимога, норма й стандарт стабільного розвитку держави і суспільства. Саме вона відкриває для нас можливість повернення до цивілізації, звідки держава і народ були витіснені тотально одержавленою, ідеологічно ангажованою плановістю. У цьому зв'язку мають бути переосмислені норми, які регулюють не тільки вибір типу чи виду навчального закладу, змісту навчальних дисциплін чи курсів, але й характер самого навчаль-

но-виховного процесу, особливо його практичної складової. Я вже не кажу про можливість матеріального забезпечення учнів та студентів, працевлаштування, соціальний захист випускників тощо. Підготовка людини до життя та праці в ринкових умовах має здійснюватися за логікою і змістом цих відносин. Останнє ж має забезпечити закон, трансформація якого в даному контексті є не лише освітянською, але й глибоко соціальною проблемою.

Не менш важливою є обумовлена загальною тенденцією світової соціокультурної трансформації переорієнтація законів у контексті миротворчості, толерантності, відкритості. Внутрішній демократизм законів має бути поєднаний з демократизмом зовнішнім – їх загальною зорієнтованістю на *миротворчість* як світоглядний принцип нового світовлаштування, стратегії розвитку людства як цивілізації. Нові закони мають спрямувати освітянську галузь на формування означеної риси світогляду як світогляду масового, всеохоплюючого.

Відомо, що в минулому миротворча спрямованість освіти була заідеологізована. Фактично вона розглядалась як форма класової боротьби й утверджувалась як світоглядна настанова тієї ж таки «боротьби» лише зі знаком мінус. Колишня освіта виховувала конфронтаційно-класову «миротворчість»; про її загальнолюдський зміст мовилось лише похапцем, як про щось занадто ліберальне, розмите, недієздатне. Глибокі й конструктивні ідеї миротворчого спрямування, сформовані відповідно до неконфронтаційних, загальнолюдських духовних цінностей, скажімо, ідей М. Ганді, Дж. Неру, М. Реріха, Л. Толстого, А. Швейцера, всесвітньо відомих гуманістів «Римського клубу» тощо, якщо й розглядалися у тих чи інших навчальних курсах, то в надто спрощеному вигляді й, як правило, у по-благіливо-скептичній тональності. Це звужувало саму ідею миротворчості, вимивало з неї вселюдський характер і спрямованість. Понад те, подібна практика формувала світогляд «борця» (за мир у соціалістично і комуністично переобладнаному світі), а не ми-

ротворця, зорієнтованого, як того і потребує цивілізація, на розуміння й сприйняття широкого розмаїття різноспрямованих життєвих орієнтацій народів і культур світу.

Нинішній закон має спрямовувати освіту в широкому *миротворчому* розумінні перспективи розвитку цивілізації. Всім своїм змістом освіта має утверджувати просту й зрозумілу істину: *без миру на землі людство не має майбутнього; війна – це смерть цивілізації*, і якщо вона виникне, то знищить усе – від тисячолітніх єгипетських пірамід до знаменитого американського Діснейленду, від найбіднішого мексиканського селянина до найбагатшої людини на Землі.

У цьому сенсі миротворчо спрямовуюча норма ідеології освітянського закону поєднується з його загальною орієнтацією на виховання засобами освіти фундаментальних цінностей – добра і краси, істини й справедливості, співчуття і милосердя, тобто зі звеличенням людяності та людини, і водночас на забезпечення її виживання в контексті розв'язання глобальних проблем сучасної цивілізації – екологічної, енергетичної, продовольчої, демографічної, інформаційної тощо.

Характерно, що наше виживання у світі глобальних проблем і суперечностей може бути здійсненим лише за умови, якщо ми збережемо свою національну і культурну ідентичність. Втративши означені характеристики, ми перестанемо існувати як особистості, асимілюємось в інших етносах, перетворимось на їхній «доважок». Щоби цього не сталося, засобами освіти потрібно усіляко формувати, виховувати, пестувати українське громадянсько-патріотичне єство підрастаючого покоління, постійно і повсякчасно відтворювати українство як вселюдський феномен культури. Й стрижнем у такому формуванні повинен бути саме закон, державотворча, націозахисна і відтворювальна функція якого має розглядатись як альфа і омега сучасного освітянського законотворення. Українська мова і культура, література і мистецтво, історія й інші предмети націо- і державотворення мають бути

передбачені законодавчим чином як *пріоритетні в національній системі освіти* такою мірою, яка б не припускала різночитання, політичного лукавства і водночас безпідставного самозвеличення чи приниження національних почуттів будь-якої етнонаціональної групи, незважаючи на її чисельність. При цьому означена норма має регулювати не лише внутрішні етнонаціональні проблеми, але й ставлення українців до всіх інших народів і культур світу.

Законотворча робота має широкий і розгалужений характер. Як уже зазначалось, закон – це суттєве, повторюване, істотне, стійке, необхідне, загальне для даної галузі відношення між явищами об'єктивної дійсності. Він уособлює певний *устрій, співвідлягання* у цьому зв'язку. І якщо це так, а ми хочемо, щоб *у нашій освіті господарював порядок*, ми маємо, як писав філософ, боротись за Закон, як за свої стіни.

ЛІТЕРАТУРА

1. **Андрущенко В.** Світанок Європи. Проблема підготовки нового вчителя для об'єднаної Європи XXI століття / В. Андрущенко. – К. : Знання України, 2015. – 1099 с.
2. **Клепко С.** Філософія освіти у європейському контексті / С. Клепко. – Полтава : ПОІППО, 2006. – 328 с.
3. **Кремень В.** Філософія національної ідеї. Людина. Освіта. Соціум / В. Кремень. – К. : Грамота, 2007. – 576 с.
4. **Кремень В.** Філософія людиноцентризму в стратегіях освітнього простору / В. Кремень. – К. : Педагогічна думка, 2009. – 520 с.

REFERENCES

1. **Andruschenko V.** Dawn of Europe. The problem of training new teachers for a united Europe of the XXIst century / V. Andrushchenko. – K. : Znannya Ukraine, 2015. – 1099 p.
2. **Klepko S.** Philosophy of education in the European context / S. Klepko – Poltava: POIPPO, 2006. – 328 p.
3. **Kremen V.** Philosophy of national idea. Human. Education. Society / V. Kremen. – K. : Gramota, 2007. – 576 c.
4. **Kremen V.** Philosophy of humanocentrism in educational space strategy / V. Kremen. – K. : Pedagogichna dumka, 2009. – 520 p.